

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗОЛОЧІВСЬКИЙ ТЕХНІКУМ
ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

НОВОСЕЛИЩЕ:
ЗАПРОШЕННЯ В ПОДОРОЖ
ПУТІВНИК



2018 р.

Укладачі: Барило Олександр Григорович
викладач фізичного виховання
Золочівського коледжу Львівського НАУ

Барило Григорій Олександрович
викладач фізичного виховання
Золочівського коледжу Львівського НАУ

Рецензент: Дума Ярослава Михайлівна,
викладач-методист культурології,
завідувачка методичним кабінетом
Золочівського коледжу Львівського НАУ.

В путівнику авторів – краєзнавців, педагогів пропонується здійснити екскурс мальовничими куточками Львівщини та Тернопільщини – старовинними замками, місцинами і селами, де беруть свій початок і розвивають свій плін річки Західний Буг, Серет, Стрипа.

Простежуються історичні події, розвиток господарського устрою культури та побуту. Подається характеристика географічного розташування, природи, місцевих ландшафтів, визначних пам'яток по маршруту і навколишніх територіях.

Путівник розрахований на учнівську та студентську молодь, гостей коледжу з інших областей України, краєзнавців і всіх тих, кому небайдужа історія України

Рекомендовано до друку цикловою комісією загальноосвітніх дисциплін
Протокол № 8 від 25.03.2018 р.

НОВОСЕЛИЩЕ

Кращим відпочинком є туризм. Незвідані лісові стежки, історичні місця приваблюють своїми таємницями. Туристські походи розвивають почуття товарищескості, сприяють вихованню любові до Батьківщини і водночас естетично збагачують людину. До того ж, туристські походи передбачають помірні фізичні навантаження, перебування на свіжому повітрі, зміни обстановки і вражень. А це розвантажує нервову систему від одноманітних буденних впливів, зменшує втому, сприяє зміцненню здоров'я.

А найбільш доступним видом туризму, що дає великий оздоровчий ефект, є піші переходи. Адже ходьба нормалізує обмін речовин, посилює роботу серцево-судинної та дихальної системи, опорно-рухового апарату.

Мета даної роботи – показати туристичну привабливість с. Новоселища та опис туристичних маршрутів.

с. Новоселище, в якому міститься Золочівський коледж ЛНАУ, знаходиться в мальовничій місцевості Львівської області на сході Золочівщини.



Характерною ознакою прилеглих до Новоселища площ є велика різноманітність господарських угідь : ліс, лужні угіддя, пасовища та рілля, горбиста місцевість. Це північно-західна частина Подільського плато .

Гора, на якій знаходиться Новоселище має 442 м над рівнем моря і є водо розділом.

Клімат помірно континентальний: м'яка зима, волога весна, тепле літо, суха осінь.

Поблизу Новоселища беруть витік ріки Чорноморського басейну: р. Серет Правий (с. Нище, 2 км від с. Новоселище), р. Стрипа (с. Івачів, 3 км від с. Новоселище), та ріки які відносяться до басейну Балтійського моря – р. Золочівка (0,4 км від с. Новоселище) та р. Західний Буг (2,5 км від с. Новоселище) в цьому місці знаходиться мальовничий водоспад та каньйон.

Цікавими є екскурсії в околиці Новоселища. На південь від цього населеного пункту, в радіусі 1 км, знаходиться Чуйкова долина – місце колишніх каменоломень, яке є цікавим з ботанічної точки зору. Раньою весною тут зацвітають підсніжники, згодом можна спостерігати цвітіння рясту, анемон, і навіть купальниці європейської. Пізніше схили вкриває білий килим із анемони лісової, а згодом вік перетворюється у різнобарвний із дзвоників, персиколистих різноманітних зозулинців, фітеуми кулястої, гадючника шестипелюсткового і інших квіток частина яких є досить рідкісними, милуючись незрівнянною красою схилів, слід пам'ятати про необхідність збереження унікальних екосистем і рослин, що є їх компонентами.

Привабливими можуть бути походи і в ліси, які розташовані на північ від селища, за суніцями, малинами, грибами, або просто відпочити, поспілкуватись з природою іта відпочити.

Проте Новоселище привабливе не лише своїми околицями. Ще не знайшли належної оцінки селища як центру багатьох екскурсій для студентів коледжу і гостей, до послуг яких є місця для ночівлі а також туристичний інвентар.

Як відомо 2008 р. оголошено роком замків. Замки... Свого часу ці споруди відігравали значу роль в обороні краю. Пов'язані з різними родинами, людськими долями і легендами вони дарують нам відчуття романтики, малюють в уяві образи минулого. Більшість їх знаходиться на території заходу України. Частина з них пристосована під музеї, але

більшість залишається поза увагою туриста. У доповненні з архітектурою монастирів і церков, в оточенні мальовничої української природи ці островці нашої культури раді зустрічі кожному уважному туристові.

Завдяки своєму географічному розміщенню від Новоселища майже рівновіддалені замки, які входять в «Золоту підкову» Львівщини, Поморянський – 20 км, Золочівський – 18 км, Підгорецький – 23 км, Олеський – 35 км.

Також близько знаходяться такі духовно історичні перлини, як Підкам'янецький та Почаївський монастирі. Як вже було вище сказано с. Новоселище знаходиться на водо розділі.

Наша місцевість цікава і в плані національно визвольних змагань (1942-1948 рр.) та Великої Вітчизняної війни (1941-1945рр., військова операція Колтівський Коридор). В відповідності до інтересів туристичної групи, наявності в них часу та коштів пропонуємо наступні маршрути:

- 1. С. Новоселище – смт. Поморяни – м.Золочів – смт. Олесько – с. Підгірці – м. Золочів – с. Новоселище (опис з фотографіями даних замків з путівника Rampers).**

ПОМОРЯНСЬКИЙ ЗАМОК



Історію фортеці з княжих часів і до 1845 року на основі замкового архіву детально описано в «Хроніці Поморянській» **Броніслава Заморського**. Замок тут побудували в першій половині 16 ст. за наказом подільського воєводи **Яна з Сієни** на місці дерев'яної фортеці, спорудженої в 1340-1350 рр. магнатом **Миколою Свинкою** за наказом короля Казимира Великого. В кінці 15 ст. маєтність перейшла до **Жигмунта Сєнинського** і була в руках цього роду до 1619-1620 рр., коли ці землі купив **Якуб Собеський**, батько майбутнього короля Польщі.

У ті часи замок був, звичайно ж, добре укріплений, тоді ж зводиться нова порохівня, робиться великий запас зброї і гармат. Не дивно, що татари не змогли його здолати. Якуб Собеський сприяв розвитку міста, поновив Магдебурзьке право, заклав костел і церкву, наділивши їй стільки землі, скільки зміг зорати плуг за два дні (легендарні подробиці, що на казковому скелеті обростають плоттю бувальщини), заснував притулок для убогих і старців. Після смерті Якуба

Собеського замок перейшов у власність його дружини Теофілії, а вже від неї і син, звияжець під Віднем Ян III, хазяйнує у цих землях. Навколо міста було насипано вали і викопано рови, направлені замкові мури. Завдяки розумному розташуванню замок неодноразово витримав затяжні облоги турків і татар. Так, в 1672 р., коли Золочівський замок зруйнували яничари, поморянська твердиня вистояла перед численними військами. Та вже під час другого походу турків на Львів в 1675 р. залога замку, не маючи достатньої сили для оборони, покинувши таємним ходом фортецю, вийшла до лісу і заховалась в Свірзькому замку. Залишений напризволяще замок цілком спустошили, однак невдовзі його відбудував тодішній власник Собеський. На жаль, фортеця знов була зруйнована в 1684 р. татарами.

Докладніше про цей епізод - словами журналістки **Тетяни Костенко**:
"У той час поморянський замок відіграв велику роль у боротьбі з турками і татарами. В 1672 році на Польщу рушила величезна турецька армія Магомета IV, грабуючи і спалюючи все на своєму шляху. Були знищені замки в Золочеві і Зборові, згодом ворог напав на Поморяни. Жителі мужньо боронилися, відкрили шлюзи. Вали оточила вода, і ворог відступив. Через три роки турки вдруге напали на замок, але цього разу не вдалося його захистити. Місто і замок було спалено, багато людей забрано у полон. Для розбудови міста король звільнив його від податків, надав привілей, відбудував замок, спеціально запросив для цього архітектора, а також спеціального інженера для насипання валів і побудови нових високих мурів. В 1684 році татари облягли місто, і воно знову було знищено. Король Ян Собеський виділив 20000 злотих для потерпілих. Замок було поновлено, і це вже була потужна фортеця, яка втрималася від татарських нападів у 1687 і 1695 роках. Але згодом, коли він переходить у власність дітей Яна Собеського, втрачає воєнне значення і починає руйнуватися".

Як видно з документів та спогадів сучасників, Поморянський замок був улюбленим місцем перебування короля Яна Собеського, який витратив на його відбудову

25 000 злотих, за допомогою інженера-спеціаліста (можливо, **Шарля Бенуа**) підніс його з руїн, значно укріпив та поліпшив. Після цього замок витримав всі татарські напади і облоги протягом 1687-1695 рр. Після смерті короля замок переходив від одних власників до інших, дуже підупав і почав втрачати вигляд фортеці. З 1740 р. був власністю **Радзивілів**. Сильних пошкоджень зазнав замок під час пожежі 1771 р. Значну його частину розібрали.

Як виглядала споруда у ті часи? В плані замок прямокутний. Має два поверхи з кутовими вежами і замковим подвір'ям. В центрі північного крила замку була в'їзна башта, до якої вів звідний міст, з інших боків замок оточувався руслом та болотами р. Золота Липа. Навколо споруди були мури та рови. По боках в'їдної вежі стояли господарчі будинки.

Поворотною точкою в історії палацу став 1789 р., коли Поморяни перейшли у власність **Прушинських**. Еразм Прушинський (помер в 1841 р.) старанно відбудував два крила замку - південне та східне - та розібрав північне та західне. Відбудову замку завершив його син Юзеф (помер близько 1875 р.). Він відновив інтер'єри, покрити замок бляхою, заклав парк, теплиці. Як великий поціновувач мистецтв, він зібрав винятково цінну галерею живописних олійних робіт видатних італійських майстрів, близько 300 рисунків найславетніших художників світу, в тому числі Рембрандта і Леонардо да Вінчі, гравюр польських королів, колекцію медалей і монет, печаток польських королів і князів, автографів польських королів, ікон, посуду, мозаїк. Впорядкування Поморянського архіву - теж його заслуга. Родина Прушинських заклала великий цвинтар, посередині якого стоїть їхній гробівець. Після смерті Юзефа все було знищено, за безцінь продано цінності, архів розпорошився. В 1876 році замок перейшов у власність Романа Потоцького, чий син Єжи (Юрій, помер в 1961 р.) опікувався замком до 1939 р., відремонтувавши його після руйнацій I Світової війни.

Знову процитуємо Т. Костенко:

Замок став свідком Листопадового Чину. 1 листопада 1918 року в Поморянах було роззброєно жандармерію. На ратуші вивішено жовто-блакитний прапор, і староста міста без спротиву передав владу українському військовому комітетові. Біля замку відбулося багатотисячне віче, виголошено безліч промов. Було встановлено українську цивільну владу. Згодом розпочалася польська окупація. Закривали читальні «Просвіти», українські кооперативи, проти українських діячів проводилася пацифікація. В 1930 році жителів Поморян врятував від неї граф Юрій Потоцький, який був на той час у замку. Він зателефонував Пілсудському, і військо нікого не зачепило.

Завдяки старанням графа Юрія Потоцького замок перетворився на гарну садибу. І про те, як вона виглядала в міжвоєнний період, є свідчення жительки Поморян Стефанії Козоріз, з якою я зустрічалася два роки тому. Її пам'ять зберегла багато цікавих фактів і деталей. І ось спогади пані Стефанії:

«Я мала 7 років, а графський син Андрій Потоцький був на 2 роки старший. Він любив бавитися зі мною і двома сусідськими дівчатками. Ми часто ходили до замку. Графиня була привітною, запрошувала нас до покоїв, де ми бавилися, а також їли разом з Андрієм. Сиділи разом з ним за столом і їли ту саму їжу, що і він. Пам'ятаю кімнати палацу: перша зала була великою, заставлена чучелами птахів та звірів, поруч кімната, де вдягалася графиня, обвішана дзеркалами, направо була спальня графа, а далі багато різних кімнат. У залах палили каміни, де на патиках вудили м'ясо. В замку був великий порядок. Серед двору клумби, на яких росло багато-багато троянд. Приїздила графська сім'я до замку навесні. На честь її приїзду на воротах вивішували чорно-жовто-зелено-білий прапор. Дорогу посипали піском і розрівнювали граблями. Граф приїздив 4-ма білими кіньми. У Поморянах полював зі собаками, яких мав 50-60 штук. Запам'яталася мені графиня. Казали, що вона іспанка. Мала довгу шию, ходила з розпущеним волоссям, вдягалася в чорну сукню, що волочилася по землі, з великим бантом ззаду. Графиня збудувала невеликий будинок біля замку – притулок для старих. Одну кімнату було відведено для дітей, де вони бавилися влітку. Останніми роками хтось приїздив з нащадків графа, очевидно, хотіли якось відбудувати замок, але нічого з того не вийшло». Пані Стефанія, звичайно, хотіла б, щоб у Поморяни приїхав граф Андрій Потоцький, зустрітись з ним і згадати далеке дитинство'.

Друга світова принесла нових квартирантів: тут жили два гестапівці, що управляли поморянським маєтком. Можливо, це й спасло садибу від цілковитої руйнації. Та не спасло німців: їх біля самісіньких воріт розстріляли хлопці з УПА. Чим думали юнаки, невідомо, але закінчилося все як завжди в таких випадках: приїхала каральна експедиція, і всіх (!) чоловіків Поморян було заарештовано та вивезено на примусові роботи до Німеччини. За двох фашистів чи не зависока ціна?

Кажуть, всі цінності з замку розійшлися по тернопільським музеям, а в самому замку у 50-ті рр. XX ст. містилися райком КПУ та райвиконком (тоді містечко мало статус райцентру). Далі ви вже знаєте: сюди переносять ПТУ, а у 80-ті роки і бурсаки покинули ці стіни заради більш нових. Старе правило про те, що споруда мусить жити у будь-якому вигляді, аби жити, підтвердилося і на цей раз: руйнація відбувалася з швидкістю світла. Були плани щодо використання замку під санаторій, будинок творчості письменників і художників, але все впиралося в кошти. Зараз таки вперлося. Ура?

Дотепер збереглися два двоповерхових корпуси і кругла кутова вежа. В вежу зайти не вдалося: весь вхід було загажено якимось коров'ячим (може, й не коров'ячим – я не спец) лайном. В корпусах – пробиті стіни, обвалені сходи, зруйновані балки між поверхами, скрізь купи мукора. У південному корпусі є відкрита галерея. Парадні двері прикрашені різьбленням, гербом Собеських "Яніна" та таблицею з написом латиною.

Вікна обрамлені білокам'яною лиштвою. Реставрація 1978 р., може, і була, та наслідків її не видно.

ЗОЛОЧІВСЬКИЙ ЗАМОК



Замок у Золочеві було зведено на кошти Якуба Собеського. Його будівництво завершили у 1634 році. Це був якраз той період, коли у військових кампаніях на перший план вийшла артилерія. Будівництво великих кам'яних фортець потребувало величезних зусиль і тривало досить довго, а потужні гармати вже тоді були спроможні зруйнувати будь-які стіни за відносно короткий час. Тому необхідно було щось змінювати в технологіях фортифікації. У Європі зміни вже відбувались. Прийшли вони і в Річ Посполиту, в складі якої в той час знаходилась більша частина українських земель. Однією з нових технологій стала система будівництва оборонних споруд, що у нас отримала назву голландської. Особливість голландської системи полягала в тому, що основою укріплення був величезний земляний вал, який із зовнішнього боку укріплювався кам'яними брилами та стіною. Вал цей був повернутий крутим зрізом ската до противника. В середині земляного валу часто будували комунікації та каземати, а саме укріплення мало форму прямокутника, в центрі якого розташовувались житлові споруди, а на кутах - п'ятикутні бастіони, збудовані за тим само принципом. Найчастіше подібне укріплення зводилось на

високому пагорбі та оточувалось ровом. Основним його позитивом була незначна, порівняно з кам'яними форпостами, руйнація при артобстрілі, швидкий ремонт, зумовлений пластичністю та дешевизною будматеріалу, а також можливість ремонту прямо в ході бойових дій. Називати подібну систему абсолютно новою для XVII століття не зовсім коректно, адже винайшли її значно раніше появи артилерії та, навіть, пороху. Чи не єдина інновація полягала у зміцненні земляного валу товстою кам'яною стіною. Подібні принципи фортифікації залишились актуальними навіть в XX столітті, адже саме спорудження ескарпів - високих (2-3 м) крутих зрізів скату місцевості, повернутих до противника, стало одним з найефективніших засобів ведення оборонних дій в ході танкових кампаній I та II Світових воєн.

Неодноразово головні вороги Польщі - татари і турки, марно намагались захопити замок. Але у 1672 році турецька армія під проводом паші Капудана, після шестиденної облоги, все ж здобула і зруйнувала цитадель. Тогочасний власник замку Ян Собеський (який у 1674 році став королем Яном III, майбутнім переможцем турків під Віднем та автором "Вічного миру" з Росією), використовуючи дармову силу полонених турків і татар, за кілька років відбудував фортецю, зробивши її ще потужнішою. І вже 1675 року замок, що вже мав статус королівського, відбив напад татарської армії Аджі-Гірея

Король Ян III рідко перебував у Золочеві. Найчастіше він жив у Яворові та Варшаві. Але і в Золочівському замку, хоча він і мав першочергове фортифікаційне призначення, були всі ознаки королівського резиденції. Головним житловим приміщенням замку був двоповерховий ренесансний палац. Саме в ньому мешкала королівська родина під час нечастих відвідин Золочева. Палац отоплювався печами та камінами. Крім того, він був обладнаний новинкою для тогочасної Польщі - каналізацією. Шість туалетів збереглися до наших днів. Деякі з них мають досить оригінальну конструкцію - до унітазу підведено ринву з даху, щоб стічні води змивали у вигрібну яму нечистоти. Для більшої частини Європи таке обладнання вважалось проривом у майбутнє.

Зараз палац займає площу близько 1000 кв. м. Під ним розташовані льохи і підземелля. Кажуть, що досить цікавим є його внутрішнє планування, але екскурсанти можуть лише частково ознайомитись з ним, адже більшу частину палацу закрито на реконструкцію (літо 2006). Поряд з Великим палацом розміщується крихітний Китайський палац, в якому зараз працює експозиція творів мистецтва східних культур. Китайський палац збудували наприкінці

XVII

століття.

У XVII- XVIII ст. в замку стояв військовий гарнізон, який розміщувався в Надбрамному корпусі. Це лишній раз підкреслювало тогочасну важливу роль замку як форпосту на шляху до Львова та Перемишля. Замок довгий час служив притулком для місцевого населення (переважно шляхти) під час

татарських набігів. Але татари рідко нападали на цитадель - частіше вони просто обходили її. До 1737 року замок належав родині Собєських. Після смерті принца Якова він на короткий час потрапив у власність до Сандомирського воєводи Тарли, від якого перейшов до відомого роду Радзивіллів.

Зважаючи на втрату замком (в другій половині XVIII століття) фортифікаційного значення, Радзивілли не дуже переймалися підтриманням його споруд в належному стані. Замок занепадав та руйнувався. 1772 року в Золочів прийшла нова влада - австрійці. Вони наклали лапу на інвентар замку, але зовсім не потурбувались про відбудову цитаделі. Подібна фортеця державі вже була не потрібна.

У 1801 році граф Лукаш Комарницький, який став новим власником замку, здійснив реставрацію замкових споруд. Тридцять років Комарницькі володіли Золочівським замком, але в 1834 році вони продали його австрійському уряду. Австрійці спочатку перетворили замок на військові казарми, потім - на лікарню. В 1872 році неприступна в минулому фортеця стала державною в'язницею.

ЗАМОК НА НКВС

1939 року в Галичину прийшла радянська влада. В Золочеві від Австрії та Польщі вона отримала у спадок в'язницю. Золочівський замок отримав нову назву - Львівська тюрма №3. НКВС відразу наповнив тюрму в'язнями, більшість з яких опинилась тут за політичні переконання.

Тюрма у Золочеві, як і більшість в'язниць, створених радянською владою в Західній Україні, вирізнялась особливим відношенням до в'язнів - вона була справжньою катівнею. Західноукраїнські в'язниці були складовою частиною радянської програми по викорінюванню залишків минулої влади. Іншою частиною стали нічні каральні рейди більшовиків, після яких до тюрем привозили все нових і нових в'язнів, більшості з яких так і не судилося вийти на свободу.

Точно не відомо, скількох людей закатували у Золочівському замку НКВСовці. Не десяток і не сотню - тисячі. Апогею більшовицьке свавілля досягло перед приходом німецьких окупантів. Не дивно, що місцеве населення чекало їхнього приходу. Чекало з надією позбавитись від цього жаху.

4-5 липня німецькі бомбування вигнали із Золочева більшовиків, а 6 липня у місто ввійшли німці. З пропагандистською метою вони публічно відкрили тюрму.

Ось як згадує відкриття в'язниці один з очевидців: "Під замком-в'язницею зібралося багато людей. Я побачив довгі ряди розкладених трупів, добутих з ями під муром. Запах гниючого тіла звалював з ніг, але люди,

закриваючи обличчя хустинками, все ходили у пошуках рідних. Труп чоловіків були у брудній подертій білизні або напівголі, неголені. Багато мали повикручені та поламані руки й ноги, зі слідами тортур, з повириваними нігтями, пошкодженими статевими органами. Серед них і жінки у такому ж стані. У декого поскручені ззаду руки. Більшість убиті пострілами в потилицю. Свіжих трупів там не було. Наступного дня виносили замордованих з камер. Дехто з них був замурований живцем. Вигляд мали ще страшніший.

Усіх нарахували 752, розпізнано 21, в основному по одягу. Їх поховано окремо, усіх інших - у спільній могилі на міському кладовищі. Після похорону повернулися знову в замок, щоб оглянути в'язницю. У головному, службовому будинку була канцелярія, слідчі камери, приміщення для вартових. Зліва від брами ми побачили велике приміщення, де долівка і стіни були забризкані кров'ю і мали сліди від куль. У стіни вбиті гаки, посередині закривавлені столи. У кутку була діра, через яку закатованих похилою дошкою скидали до ям поза муром. Тут енкаведисти спочатку тортурували, а потім убивали в'язнів". Поряд із замком у 1995 році збудували капличку - пам'ятник жертвам НКВС, невинно закатованим у червні 1941.

В'язницею Золочівський замок був до 1953 року. Наступні три десятиліття в ньому розміщувалось ПТУ. І лише у 1986 році замок передали Львівській галереї мистецтв, яка через три роки розпочала реставрацію пам'ятки.

Замок, сучасність і таємничі камені



Реставраційні роботи в замку тривають і зараз (2006). Вже повністю відновлено Китайський палац. Приводять до ладу Великий палац та замкове подвір'я, майже відбудували рavelін, вручну насипали зруйновані земляні вали (ось звідки товща ґрунту).

Зараз замок відвідують сотні туристів, він увійшов до туристичного маршруту "Золота підкова Львівщини". Не менше ніж замкові споруди відвідувачів цікавлять таємничі камені, що лежать біля входу. Камені вкриті різьбленими тайнописами, які датуються XIV - XV століттями. Їх привезли із села Новосілки, що у Золочівському районі. Кажуть, що камені колись належали лицарському ордену тамплієрів (ніби-то біля Новосілок колись стояв лицарський замок) і мають магічно-містичні властивості.

ОЛЕСЬКИЙ ЗАМОК



Минуле містечка та його укріплень, які були розташовані на давньому рубежі між Галичиною та Волинню ще у князівський період визначило подальшу долю Олеська в часи іноземних загарбань. Боротьба між Литвою, Польщею та Угорщиною за вигідний розподіл української спадщини в XIV ст. винесла Олеско на політичний горизонт, по якому розмежовувалась експансія найближчих сусідів. Тоді битви за Олеский замок мали важливе стратегічне значення як ключ до Волині чи Галичини (Червоної Русі), і власне тут проходила демаркаційна лінія державних кордонів.

Першим документально відомим власником Олеского замку був **Іван з Сєнна**, гербу "Демено", син Добеслава Олесницького, сandomирського воєводи і Катерини Горайської, дочки українця, одного з найвищих

достойників Польщі II половини XIV ст., Дмитра з Стоянець і Гораю, гербу “Корчак”. Вперше ж сама фортеця згадується в письмових джерелах від 1327 р., з 1340 по 1366 рр. замок належав останньому галицько-волинському князеві Дмитру-Любарту, а потім перейшов до рук польського короля Казимира III. Та недовго була твердиня у короля: 1370 року замок, як і вся Галичина, переходить до складу Угорського королівства. 1377 року угорський намісник Галичини князь Володислав Опольський передає Олесько католицькій Галицькій архієпископії.

1431-1432 рр. спалахує антипольське повстання бояр Олещини, яким керує **Івашко-Богдан Преслужич з Рогатина**. Саме тоді твердиня вперше прогрімилла на всю Русь: гарнізон повстанців протистояв військам короля Ягайла. Перебіг цих подій відомий з нечисленних джерел, як от з *“Історії Польщі”* Яна Длугоша. Відомо, що допомагали Івашку Преслужичу Масько Каленик та бояри – власники навколишніх сіл. Польські війська так і не змогли захопити град. Оборонцям твердині було в 1971 р. поставлено пам’ятник біля стіни замку (автори – М. Саніч та М. Поскіра).

В XV-XVI ст. фортеця зазнавала багаторазових нападів татар, була сильно пошкоджена в 1512 р., відновлена 1590-го року Станіславом Жолкевським. 1605 р. замок перейшов у власність магнатів **Даниловичів**, тоді ж тут служив батько **Богдана Хмельницького** Михайло. Іван Данилович завершив реконструкцію фортеці в 1620 р., а 1627-го зіграв бучне весілля своєї доньки Теофілії та Якуба Собеського. Тут народився і їх син, найславетніший польський король Ян III.

1646 р. місто було звільнене військами Богдана Хмельницького, та того ж року вщент зруйноване татарською навалою.

З 1647 р. Олесько перейшов у власність **Андрія Конєцпольського**, а вже 1660-го землі діляться по його смерті між 17 боржниками. 1682 року, повернувши кошти боржникам, **Ян III Собеський** викупив свій рідний замок. Там часто гостював з своєю коханою дружиною **Марією Казимірою**, під наглядом якої 1684 року було проведено реставраційні роботи в замку і парку. Вона ж успадкувала маєтність по смерті Яна III в 1696 р., а по її смерті тут володарював її син Якуб. У 1725 р. один з синів Собеського, Костянтин, продав Олесько Жевуським. Цей рід довів замок до руїни, кращі речі було перевезено в Підгірці. Незважаючи на величезні прибутки, Жевуські потрапили в борги, і їхні маєтки пішли з молотка в 1796 р.

1781 р. інженером **Мюнтцем** було зроблено рисунок замку, який вважається його найстарішим зображенням.

1799 р. в місті народився Вацлав Залеський (*Вацлав з Олеська*), автор збірника “Українські та польські пісні галицького населення”. Іншою навколо літературною подією, пов’язаною з замком, було перебування тут 1820 р. письменника Юліана Немцевича, який пізніше описав ці землі в своїх творах. Зокрема, Немцевич згадував: *“Замок запущений... покій, де народився Собеський, зовсім зруйнований, повно сміття... В іншому крилі замку кімнати краще утримані... в одній з них є портрети Собеського,*

Жолкевського, Конєцпольського і Костюшки”. Замок з аукціону дістався Зелінському.

Форпост за своє життя настраждався: 1806 р тут була пожежа, ще сильніша – в 1836 р., а в 1838 році під час 15-хвилинного землетрусу потріскалися мури замку та було пошкоджене ліве крило. В 1875 р. завалилася замкова криниця, 1951 – нищівна пожежа фортеці від удару блискавки. Не дивлячись на все це, замок вистояв – і чудово. :-)

Кілька слів про реставрації: вже в 1891 р. було розпочато роботи з відновлення замку, а в 1898 р. в частині кімнат відкрито сільськогосподарську школу. Новий етап реставраційних робіт розпочався 1933 р. під керівництвом ректора Львівської політехніки архітектора **Вітольда Мінкевича**. Коли Галичина була приєднана до СРСР, в замку було організовано табір польських військовополонених.

В 1968 р., після відкриття для огляду каплиці Боїмів у Львові, виникла думка взяти під реставрацію, а потім створити музей в якомусь із замків. Виявилось – всі використовуються, найбільше – під ПТУ та медичні заклади. Своєю красою та архітектурою приваблював замок в с. Свірж, та його планувалося використати під будинок архітекторів. Начальник управління архітектури А. Шуляр запропонував взяти Олеський замок – і вже на початку березня 1970 р. перша група реставраторів виїхала туди. Важка робота по відновленню твердині під керівництвом Бориса Возницького тривала до 1974 р., коли почалось створення експозиції. Палки в колеса вставляли всі: в майбутній експозиції бачили возвеличення панської Польщі, що було неприпустимо з ідеологічного боку. І все ж музей відкрили. В грудні 1975 р. першу екскурсію для голови компартії України Щербицького та інших поважних гостей провів сам Б.Г. Возницький.

Відновлений замок почали активно використовувати кіношники: тут знімалися фільми *“На крутизні”*, *“Козаки йдуть”*, *“Час збирати каміння”*, *“Пастух Янко”*, *“Дике полювання короля Стаха”*, *“Королева Бона”*, *“Три мушкетери”*, *“Борис Годунов”*. Більш свіжий приклад - на подвір'ї Олеська знімалася фінальна картина польського блокбастеру **Ogniem i mieczem** Єжи Гоффмана. Тепер про експозицію. Не маю наміру перечислювати все, що є у збірці, але повинна просто згадати, що дві чудові брюссельські шпалери II половини XVI ст. – *“Поліфем”* і *“Одисей на ловах”* – потрапили у музей з мого рідного Кам'янця, потрапили в жахливому стані – та художники-реставратори постарались.

Олеський музей також, можливо, має найбільшу в Європі збірку дерев'яної скульптури XIV - XIX ст. Основою збірки є скульптура XVIII ст. (Томаш Гутер, Конрад Кутшенрайтер, Іоанн Георгій Пінзель, Севастіан Фесінгер, Антоній Осінський, Ян Оброцький та інші). На жаль, збірка скульптури у фондосховищах – лише невелика частина львівської пластики, яку вдалося зберегти завдяки **Б. Возницькому** (часто доводилося витягати шедеври майже з груби, де їх пробували спалити).

Ще в музеї можна оглянути чудово відреставрований іконостас Федора Сеньковича з с. Голоски, надгробок Ганни Сенявської з Бережанського

замку, величне та величезне батальне полотно “*Битва під Віднем*” Мартино Альтомонте (1692 р)(ще кілька робіт подібного плану, “*Битва під Хотиним*”, “*Битва під Парканами*” та “*Битва під Клушино*” – зберігаються в фондосховищах в монастирі капуцинів).

В Олеську варто ще оглянути цікаві надгробки на місцевому кладовищі, де є роботи в стилі скульпторів Шімзерів. Окрема увага - готичному костелу, заснованому ще у 1481 р., біля якого стоїть кругла дзвіниця у вигляді потужної оборонної вежі та рештки оборонних валів, що колись оточували місто. Їх залишки частково збереглися за кладовищем при дорозі до Підгірців. Костел обов'язково побачите - він знаходиться при трасі.

ПІДГОРЕЦЬКИЙ ЗАМОК



Зараз Підгорецький замок знаходиться в далеко не кращому стані. Для відвідувачів його закрито - реконструкція. За словами місцевих жителів реконструкція триває вже дуже довго, але замок все руйнується й руйнується. Ніби-то і гроші держава виділила, але до замку вони ніяк не можуть дійти. Декотрі із замкових споруд перебувають в гостро аварійному стані: майже нічого не залишилось від північного оборонного муру (першого рубежу оборони), напівзруйновані зовнішні збіжні сходи, сторожова вежа північного бастиону скоро стане схожою на Пізанську башту, крізь каміння, що облицьовує оборонні рови, вже ростуть дерева, які прискорюють руйнацію. В гіршому стані ніж зараз Підгорецький замок був мабуть лише після взяття його козаками Хмельницького та після пожежі 1956 року. Місцеві жителі розказують, що пожежа виникла через недбальство й тривала кілька тижнів.

За цей час вигоріли повністю всі "нутрощі" замку: розкішні паркетні настили, фрески, внутрішнє оздоблення залів.

Але не зважаючи на занепад палацово-замковий комплекс у Підгірцях захоплює своєю красою та величчю, які поки що "камуфлюють" усі негаразди і ніби-то переносять відвідувачів у буремне XVII століття, коли відомі архітектори Андре дель Аква та Гійом де Боплан, на замовлення тодішнього коронного гетьмана Станіслава Конецпольського, створили цей архітектурний шедевр. Сталося це протягом 1635 - 1640 років.

Усі дивуються величезним дачам-віллам сучасних олігархів. Але мабуть така вілла, яку збудував собі Конецпольський, їм і не снилася. Колись над брамою Підгорецького замку висів напис: "Вінець ратних трудів - перемога, перемога - тріумф, тріумф - відпочинок". Ця латиномовна табличка лишній раз засвідчувала про відпочинковий статус замку.

Підгорецький замок було збудовано на одному з відрогів Подільської височини, до якого з північного боку прилягає низька заболочена рівнинна ділянка Малого Полісся. Замок був виконаний як зразок поєднання імпозантного палацу з бастионними укріпленнями і свого часу вважався одним з кращих палацово-замкових комплексів Європи. Він має форму квадрата, сторона якого дорівнює приблизно 100 метрів. На кутах розташовані п'ятикутні бастіони. Для будівництва використали каміння і цеглу.

Майже сучасний вигляд (я не маю на увазі сучасні руйнування та занепад) палац здобув у першій половині XVIII століття, коли між триповерховими павільйонами та вежею на двоповерховій споруді палацу збудували додаткові приміщення. Саме тоді палац вкрили однорідним дахом. Головну замкову браму у XVIII ст. охороняли гармати рavelіна, який на жаль не зберігся.

Дещо спотворили внутрішні простори зали палацу радянські будівничі, що переобладнували його на туберкульозну лікарню. Значну частину залів вони розділили перегородками на окремі лікарняні палати. Але сталося це вже в 60-х роках XX століття, а до приходу в Галичину радянської влади замок поперемінно належав відомим польським родинам: Конецпольським, Собеським, Потоцьким, Жевуським, Сангушкам. Всі вони так чи інакше вплинули на його розвиток та історію, особливо відомий польський магнат Вацлав Жевуський, який володів Підгорецьким замком з 1720 року і перетворив його на величезний розкішний музей. Саме Вацлав збудував неподалік від палацу заїжджий двір, який повністю зберігся до наших днів. Палац вражав багатством оздоблення та пишністю залів. В ньому часто відбувались помпезні прийоми, урочистості та військові паради нічим не гірші, ніж в "кіношному" Луврі. Не раз у Підгорецькому замку бували європейські монархи: польські королі Владислав IV та Ян III Собеський, австрійський цісар Франц-Йозеф I, німецький кайзер Вільгельм.

Починаючи з 1787 року, коли власником Підгірців став Северин Жевуський, замок потихеньку руйнувався і занепадав. Останнім власником замку, до 1939 року, був князь Сангушко, який утримував в ньому приватний музей. З приходом радянської влади у Галичину у 1940 році в Підгорецькому замку було створено державний музей, збірки якого під час окупації пограбували фашисти. У повоєнний час роботу музею відновили, але незабаром знову закрили. Замок передали Міністерству охорони здоров'я, після чого в ньому створили туберкульозну лікарню.

Зараз у Підгорецькому замку не залишилось практично нічого від його давніх багатств. Що зруйнувалось, що вкрали, а що згоріло у пожежі 1956 року. Хоча кажуть, що більша частина творів мистецтва, що були у палаці, зберігається в фондах Львівської картинної галереї й можливо повернеться у Підгірці після того, як замок відреставрують та перетворять на "супермузей". Але сучасна влада щось не дуже поспішає із таким перетворенням. Ось і стоїть один з найгарніших палацово-замкових комплексів України зачинений для відвідувачів та потихеньку продовжує руйнуватись.

Складовими частинами архітектурного ансамблю Підгорецького замку є заїжджий двір (XVIII ст.), костьол (XVIII ст.) та парк. Одноповерховий бароковий заїжджий двір було збудовано для панської прислуги, але одночасно він виконував функції постоялого двору з готелем та корчмами. В наш час це одна із небагатьох споруд такого типу, що збереглися в Україні.

Навпроти замкової брами (на віддалі 300 метрів від неї) у 1788 році на кошти Вацлава Жевуського за проектом архітектора Романуса було споруджено костьол Воздвиження. Ця споруда у стилі бароко підкреслює величність палацового комплексу. Хоча, у автора цих рядків відразу склалося хибне враження про розміри костьолу - мені він здався значно меншим, ніж є насправді. А насправді це об'ємна, перевантажена скульптурними оздобами ротонда з внутрішнім діаметром 12 метрів та висотою близько 30 метрів. Портик головного фасаду костьолу має чотирнадцять колон. Він увінчаний вісьмома виконаними з білого каменю скульптурними фігурами святих (автори скульптур С.Фесінгер та Леблас).

Парк, який оточує замок з усіх боків, належить до пам'яток садово-паркового мистецтва державного значення і є найстарішим в Україні. Його було закладено в XVII столітті. Побудували парк у "італійському" стилі, і він був справжнім шедевром паркової архітектури. У свій час Підгорецький парк справляв захоплююче враження на відвідувачів. Зараз цей чи не єдиний "італійський" парк в Україні, як і замок, перебуває у занепаді і більше схожий на похмурий чудернацький ліс, що з успіхом міг би виконувати роль декорації для містичної кінокартини (на зразок "Сонної лощини" із Джоні Деппом).

Окрім комплексу замку, у Підгірцях заслуговує на увагу Василіанський монастир, що заховався у густому лісі ліворуч від дороги Золочів-Підгірці; розташоване поряд із ним городище літописного міста Пліснеськ (VII-XIII ст.), яке зруйнували татаро-монголи; а також старовинне кладовище поряд із купою попелу, що залишилась на місці пам'ятки дерев'яної архітектури - Михайлівської церкви (XVIII ст. - 2005 рік).

Повна назва Василіанського монастиря (до речі, на Львівщині що не монастир - то Василіанський) - Благовіщенський монастир чину Святого Василя Великого. Збудували його у 1706-1750 рр. на місці давньоруського монастиря, зруйнованого у 1241 році татаро-монголами. Монастир розташований на значній за площею території в глибокій затишній улоговині, що поросла густим лісом (ніколи сам не знайшов би), і складається з трьох частин: церкви, будинку келій та дзвіниці. Для істориків значну цінність складає "Літопис Підгорецького монастиря", що вівся з 1662 до 1699 рр., а для туристів більш цікавим елементом монастиря мабуть є старовинний сонячний годинник, розміщений на південному фасаді церкви. Монастир в радянські часи був філіалом туберкульозної лікарні, лише у 1991 році його було передано монахам-василіанам, які за короткий термін повністю відновили святиню. Зараз до монастиря прямують тисячі вірян.

- 2. С. Новоселище – смт. Залізці – м. Почаїв– м. Кременець – м. Броди – смт. Підкамінь – с. Верхобуж – с. Колтів – с. Нище – с. Новоселище (опис).**

ЗАЛІЗЦІ



Містечко на півночі Тернопілля, в 17 км на південь від Підкаменя, 35 км на північ від обласного центру.

Залізці стоять на берегах величезних озер на р. Серет. Так от, потрібно проїхати повз озеро до церкви (її видно здаля), а біля храму звернути – і через метрів 300 ви бачити руїни фортеці. А з другого боку місцевого будинку дитячої творчості (так, хто не знає, зараз Палаці піонерів називають) знаходяться залишки пізньо-готичного костюлу св. Антонія.

Трошки інформації про замок: мурована твердиня в Залізцях відома з початку 16 ст. В деякій літературі є навіть вказівка на більш точну дату – 1516 р. Заклав твердиню тут Мартин Кам'янецький (цікаво: це прізвище - чи вказівка на походження з даної місцевості? Тоді в німців то був би Мартин фон Камянець, а у французів - Мартин де Кам'янець:)). Більше століття замок боровив навколишній край від турків та татар, але сам поліг, знеможений, у козацьких битвах. За хазяйнування тут **Вишнівецьких** та **Потоцьких** фортеця-воїн перетворюється на вишукану великопанську резиденцію. Саме звідси у 1603 році, до речі, **Дмитро Самозванець** лаштувався у похід на Москву, користуючись підтримкою хазяїна замку князя **Константего** **Вишнівецького**.

В плані фортеця чотиристороння (це видно і зараз), були тут свого часу кутові чотиригранні вежі та брама з підйомним мостом, перекинутим через рів з водою. Залишки рову теж ще можна де-не-де побачити. Житлові корпуси в замку розташовувались по периметру оборонних стін – північної і південної. У північно-західній частині комплексу з арковою в'їзною брамою (збереглася найкраще) розташовані двоярусні будинки-каземати. В'їзна брама мала білокам'яний портал з рустованих пілястрів, що несли антаблемент тосканського ордеру. З корпусом з'єднувалась вежа (в плані – неправильний п'ятикутник). У північній частині був двоповерховий палац.

Замок був дуже компактним – сторона прямокутника складала близько 60 м. Перебудовували фортецю кілька разів – в 17-18 ст. Після того, як Потоцькі задишили Заложці, нові власники замку перетворюють фортецю на фабрику сукна, потім влаштовують в старовинних стінах бровар. Під час першої світової споруда була сильно пошкоджена російською артилерією. Та навіть тоді встояло те, що не пошкодували місцеві жителі: п'ятикутна башта з стрільницями та гербами **Пилява, Порай та Ружа**. Зараз замок – це лише фрагменти стін та башт, густо порослі чагарниками. Руїна, де місцеві підлітки ховаються від батьків, щоб розпити з друзями щось більш п'янке, ніж **кефір**.

Костел зводиться тут за деякими даними ще в XV столітті, перебудовується у 1730 р. **Юзефом Потоцьким**. Після воєнних походів початку XX століття храм знову впорядковують, він являє собою цікаву солянку з різних архітектурних стилів - адже вік у костела досить поважний! А ще тут в криптах знайшли свій спочинок князі **Константи та Януш Вишнівецькі**. Поруч з костелом підносяться прегарна фігура (так називається сповп, на якому стоїть щось святе - Блека проводить лікнеп для незнаючих) та вишукана дзвіниця. Марно шукати цей естетський непотріб зараз - немає ніц

з тієї розкішної епохи, лише страшна в своїй пустці руїна. Храм був - і це добре видно - дуже гарним, подекуди проступають залишки поліхромії на стінах, де-не-де збереглися вітражні решітки. Стан пам'ятки інакше як жахливим назвати неможливо.

ПОЧАЇВ



Містечко в волинській частині Тернопілля, в Кременецькому районі. Живописна місцина – навколо пагорби Кременецьких гір. Все тут "грає" - архітектура, природа, клімат.

Почаїв славиться, звичайно, своїм монастирем та іконою Почаївської багоматері. Разом з Софією Київською це - найголовніша святиня православної України.

Місто лежить приблизно в 25 км. на захід від райцентру і з тераси лаври в гарну погоду видно дзвіницю Підкамінського монастиря. Почаївська лавра відома чи то з XV-того, чи то навіть з XIII ст. Літописи начебто згадують про перших монахів, що з'явилися тут в 1240-1241 рр., рятуючись від татаро-монголів, які захопили і зруйнували Київ. Першими

приміщеннями монастиря були печери в товщі гір, а першою будівлею – невелика дерев'яна церква Успіння, яку звали в 13 ст. на терасі північного уклону пагорба. Саме тоді за легендою і з'явилася ченцям богоматір в вогняному стовпі над Почаївською горою, після чого на одній з скель начебто залишився відбиток її стопи.

Будівництво мурованого монастиря почалося в XVI ст., коли власниця цих земель **Гойська**, до заміжжя – Козинська, записала в кременецькі земські книги свої великі пожертвування на будівництво Почаївської церкви та одноповерхових келій для ченців. Завдяки цьому спонсорству будівництво пішло скоріше і було невдовзі закінчено. Гойська, крім того, подарувала монахам "чудотворну" ікону богоматері в 1597 р.

В комплекс монастиря крім численних культових будівель входять кам'яні і дерев'яні оборонні споруди XVII ст. (вежі та стіни), адже монастир за свою історію витримав не одну облогу. Так, влітку 1675 року під час **Збаражської війни** з турками, у царювання польського короля **Яна Собеського** (1674-1696), полки, що складаються з татар, під керівництвом хана Нурредина, через **Вишнівець** підступили до Почаївської обителі, обступивши її з трьох сторін. Слабка монастирська огорожа, як і кілька кам'яних будинків обителі, не представляла ніякого захисту для монахів. Ігумен Йосип Добромирський переконав братію і мирян звернутися до небесних заступників: богородиці й Іова. Ченці і миряни ретельно молилися, припадаючи до образу богоматері і до раки з мощами Іова (це в час, коли ворог був навколо!).

Ранком 23 липня зі сходом сонця татари тримали останню раду про штурм обителі, ігумен же велів читати акафіст. З першими словами "Взбранной Воеводо" над храмом раптово немовби з'явилася сама богородиця з небесними ангелами, що тримали оголені мечі (такий собі бадігард). Преподобний Іов знаходився біля мадонни, молячи про захист обителі. Татари прийняли небесне воїнство за примару (хм...), у сум'ятті стали стріляти в неї і преподобного Іова, але стріли поверталися назад і ранили тих, хто їх пускав. Жах охопив ворога. У панічній втечі, не розбираючи своїх, вони убивали один одного. Захисники монастиря кинулися в погоню і захопили багатьох у полон. Деякі полонені згодом прийняли християнську віру і залишилися в обителі назавжди. О як.

Архітектурний ансамбль Лаври сформований з домінантою – **Успенським собором** 1771- 1783 рр. (за проектом архітектора **Готфрида Гофмана**, а роботи виконувались під керівництвом **Петра Полейовського**). До речі, при його будівництві архітектора просили *"даремно гроші не тринькати, зайве не вигадувати"*. Та все одно вийшло добре. :-) Щорічно монастир обіцяв виплачувати архітектору 864 злотих. Гофман майстерно використав скелясті тераси, що підіймалися вгору. Їх наростаючий ритм підкреслює ажурний силует собору. В стелях бокових коридорів храму зроблено круглі отвори, через які можна побачити три яруси хорів. Такий архітектурний прийом творить в інтер'єрі фантастичну гру світла та тіней.

Починаючи з XIX ст. старі будівлі реконструюються, споруджуються нові: надбрамний корпус, дзвіниця, друкарня, Троїцький собор (1910 –1913 рр. за проектом **О. Щусєва**, автора мавзолею Леніна, в такому собі псевдоросійському стилі. Собор абсолютно не вписується в історично створений ансамбль).

В монастирі є 13 дзвонів, 2 з них – годинникові. Раніше, кажуть екскурсоводи, найбільший дзвін було чути на 30 км., зараз – десь на 10. На третьому поверсі дзвіниці є дзвін вагою в 11,5 тонн! (Як його туди затащили?) Від його звуків дрижить земля. Храм відомий своєю чудовою акустикою. Щодо ікон, то в інтер'єрі є деякі ще 1646 року, а головний іконостас був привезений з Москви. На "чудотворній" іконі оклад – золотий (а ви думали), з справжніми діамантами та рубінами (ох. Хочу). Ікона коронована одним з пап римських. В Лаврі є й печерна церква монаха Іова в справжній печері, там зберігаються його мощі.

КРЕМЕНЕЦЬ



З чого ж почати? Може, з того, що лежить місто посеред Кременецьких гір. Природа тут, як і в наших Медоборах, львівських Гологорах – просто чудова. Схили гір укриті старим густим лісом, з вершин їх відкриваються неповторні пейзажі. Перше, на що ви звернете увагу при під'їзді до Кременця, - це стрімка Замкова гора з руїнами фортеці, що здійнялася над рівнем моря на 397 метрів. Саме місто наче заховалося в

природньому каньоні річки Ікви, біля якої височіють гори Хрестова, Воловиця, Куличівка, Дівочі скелі, Черча. Назва міста походить від слова “креміль” – мінералу, якого багато в Кременецьких горах. Форма “Креминець” – взагалі-то ополячений варіант старої, української назви міста – Крем’янець. Чому прижився саме такий варіант – не треба пояснювати, думаю. За переказами, в давнину правив тут князь, у якого була вродлива дочка Ірва. На край дулібів напали кочівники-авари і облягли городище. Аварський ватажок відправив послів з вимогою віддати Ірву за нього заміж. - У слов’ян жінки самі вибирають собі наречених, - відповів князь і покликав доньку.

Аварські свати піднесли Ірві шовкову хустку. Та дівчина розірвала її навпіл і сказала:

- Коли ця хустка стане цілою, тоді я буду дружиною чужинця. Розлючений вождь зайд наказав здобути місто, а Ірву силоміць привести до нього. Хоробро бились дуліби, та сили були нерівними – і всі захистники загинули. Тоді Ірва вихопила меч з рук убитого бтька і продовжувала бій. Оточена ворогами з усіх боків, вона наважилася кинутися з високої скелі на гостре каміння. Померла, та не далася чужинцям. З її очей потекли сльози, утворивши річку Ірву.

Після утворення в 9 ст. Київської держави Кременець увійшов до її складу. За Шимоном Окольським, перша згадка про місто відноситься до 1073 р., та відомості ці не підтвержені даними літописів. У 1199 р. галицька та волинська землі об’єднуються в одне князівство. Коли в 1226 р. під місто прийшли угри, руські війська вщент розбили їх, а король Андрій, як стверджує Іпатіївський літопис, *“смятася умом і поиде із землі борзо”*. Власне, тоді-то Кременець і був вперше згаданий в літописі.

Кременець у той час швидко розвивався, багатів. 1240 року орди монголів підійшли до міста, хоча не змогли його здобути. 1255 р. під Кременцем війська Данила Галицького розбили татарські загони Куремси. Через 6 років, за умовами миру з ханом Бурундаєм, фортецю в Кременці довелося знищити. Лише в кінці 13 ст., за часів правління Мстислава Даниловича, укріплення було відбудоване. 1438 року місто добилося самоуправління. Війти та радники засідали в ратуші на ринковій площі, а в замку була резиденція старости – представника князівської влади.

У середньовіччя Кременець рахувався одним з найбільших міст Волині. В 16 ст. тут мешкало понад 6 тис. людей. Розвивалися різні ремесла, торгівля. на близькій річці Іква було збудовано кілька млинів.

З роком 1500 пов’язана одна легенда. Татари гнали в ясир групу дівчат і зупинилися перепочити в горах. Темної ночі полонянки втікли. Варта підняла тривогу і пустилася за ними. Не бажаючи знову потрапити до рук ворогів, дівчата піднялися на скелі і кинулися в прірву (традиція тут така, чи що...) Відтоді ці скелі народ називає Дівочими.

1536 р. **Сігізмунд I** подарував Кременець і околиці своїй дружині **Боні Сфорці**. Вона укріпила замок, який мав високі стіни, 3 вежі, казарми, господарські споруди, порохівні, гармати та іншу зброю.

Управляючи краєм через своїх старост, Бона запровадила систему грошових і натуральних податків. Від'їжджаючи в Італію по смерті чоловіка, вона вивезла з міста 70 возів різного добра. Згодом навіть іспанський король позичав у неї гроші. 1633 р. при православному Богоявленському монастирі засновано братство, яке відкрило школу вищого типу і заснувало друкарню. Серед викладачів школи був відомий письменник та освітянин **Кирило Ставровецький (Транквіліон)**. У 1637 р. петро могила видав фундаційну грамоту для монастиря і братства.

У вересні 1648 р. **Максим Кривоніс** підійшов з військом до Кременця і обложив замок. Півтора місяця тривали запеклі бої, нарешті, в жовтні фортецю було здобуто і зруйновано. З того часу твердиня вже не відбудовувалася. На П'ятницькому кладовищі до наших днів біліють вапнякові хрести на козацьких могилах.

З II пол. 17 ст. місто почало занепадати. Єзуїти, що захопили Богоявленський монастир, у 1702 р. заснували свій колегіум.. Будівля, можливо – та не можливо, а точно – найбільша в уьому місті – зводилася в 1731-1743 рр. за проєктом архітектора Гіжицького (До речі, він же зводив Успенський собор почаївської лаври поблизу). В його стінах у 1805 р. було відкрито відому Вищу Волинську гімназію. Незадовго до того, у 1795 р., місто стало повітовим, що сприяло його культурному і економічному розвитку.

У 1819 р гімназію переіменують на Кременецький ліцей. Навчалис тут переважно юні шляхтичі. За програмою ліцей прирівнювався до Віденського університету. Працювали в ліцеї **Йоахим Лелевель** – відомий польський історик і громадський діяч, батько Юліуша Словацького – Евзебіуш, який викладав тут літературу разом з драматургом та повістярем Юзефом Коженьовським. Право читав **брат Адама Міцкевича – Олександр**. Ботаніку викладав Антон анджейовський, відомий у літературі під псевдонімом Старий Дитюк. Багату наукову спадщину залишив природознавець Віллібальд Бессер, який заснував у ліцеї ботанічний сад, що був одним з кращих у імперії. З ліцею вийшли письменники **Т. Олізаровський, С. Вітвіцький, Т. Падура**. Останній писав вірші на теми з історії України. Працювали в Ліцеї також відомі художники – дійсний член Віденської Академії мистецтв Ю. Пічман та академік Петербурзької Академії мистецтв **К. Каневський**.

Під час польського визвольного повстання ліцей було закрито (1831 р.) ліцей було закрито, а його бібліотеку, обладнання, кабінет нумізматики, колекцію картин, гравюр та скульптур передано новоствореному Київському імператорському університетові. В приміщенні ліцею почала діяти православна духовна семінарія, яка проіснувала до 1901 р.

У Кременці народився і провів дитинство **Олександр Чекановський** (1832-1876) – визначний геолог, дослідник Східного Сибіру. Його іменем названо гірський хребет у Якутії.

М. БРОДИ



Бродівський замок - пам'ятка державного значення XVII-XVIII ст. Перші відомості про будівництво замку у місті Броди відноситься до 80-их років XVI ст. Час побудови: 1630-1635рр. Пятикутний у плані. Будівничий — Станіслав Конецпольський. Замок збудовано за проектом відомого французького інженера Гійома Левассера де Боплана. Частково зруйнований у 1812 році (знищений рavelін, надбрамна вежа з годинником, два бастіони від сторони міста, засипаний рів). До сьогодення залишилось три з половиною куртини з казематами і два бастіони. На замковому дитинці зберігся двоповерховий палац XVIII ст. побудований Станіславом Потоцьким. У післявоєнний період в замку розміщувалася військова частина, офіційно - це був завод з ремонту автотранспорту. В цей час твердиня зазнала значних руйнувань і перебудов. З середини 1990-х років військова частина покинула фортецю. Приміщення палацу передано в користування школі, там також знаходиться районний архів та виставкові зали Бродівського історико-краєзнавчого музею. Замкові каземати залишаються в руїні і не використовуються, що приводить до значних руйнувань. В 2007 р. за ініціативи музею та районних органів влади розпочата робота з

відновлення пам'ятки: проведена регіональна конференція "Бродівський замок - пам'ятка європейського значення в системі фортифікацій на території Галичини й Волині", проводяться роботи з прибирання замкових казематів та створення експозиції.

ПІДКАМІНЬ



Поселення (2,5 тис. жителів) у Бродівському районі Львівської області, в 17 км на північ від Залізців. Від Почаївської лаври – теж близько 15км.

Назва "*Підкамінь*" має свою природню основу – поселення дійсно розміщене під так званим **Чортовим каменем**, що височить поруч з монастирською горою з найдавніших часів. Важко описати враження від Підкаменя – це дійсно потрібно просто бачити: надзвичайно мальовнича природа, дзвіницю монастиря видно вже за багато кілометрів до самого населеного пункту,

вкриті лісами пагорби – і цей дивовижний, магнетичний камінь, оточений козацькими хрестами та могилами.

Місце просто енергетичне, містичне. Існують легенди, що невідомий богатир приніс з гір скелю та поставив її на місці, де буде заснована фортеця для захисту від ворожих набігів. За іншими переказами, цей камінь пов'язаний з іменем **Олекси Довбуша** (чесно кажучи, важко знайти на західно-українських теренах цікавий камінь, з Довбушем не пов'язаний). Недалеко від каменю є майже не досліджені печери, теж в легендах пов'язані з опришками та козаками. Реально ж поселення з'явилося тут в зв'язку з заснованим в 13 столітті домініканським монастирем. Існує версія, що його заклали ченці, яких вигнали з Києва монголи в 1234 році. Та перша задокументована згадка про монастир відноситься до 1464 р. Пізніше він був спаленим татарами в 1519 р. та відбудовувався вже в 17-18 ст. Монастир мав багату бібліотеку і архів, які повністю згоріли під час Першої світової війни. На основі цього архіву історик **Садок Баронч**, вірменин за походженням, написав цілу низку історичних праць. Баронч народився в Станіславі в 1814 р., а поховано його в Підкамені в 1892 р. Тут він, залишивши незадовго до закінчення Львівський університет (брате Ігоре, агов!), став ченцем-домініканцем та провів більшу частину життя. Серед його праць є й записи старовинних українських народних пісень та казок.

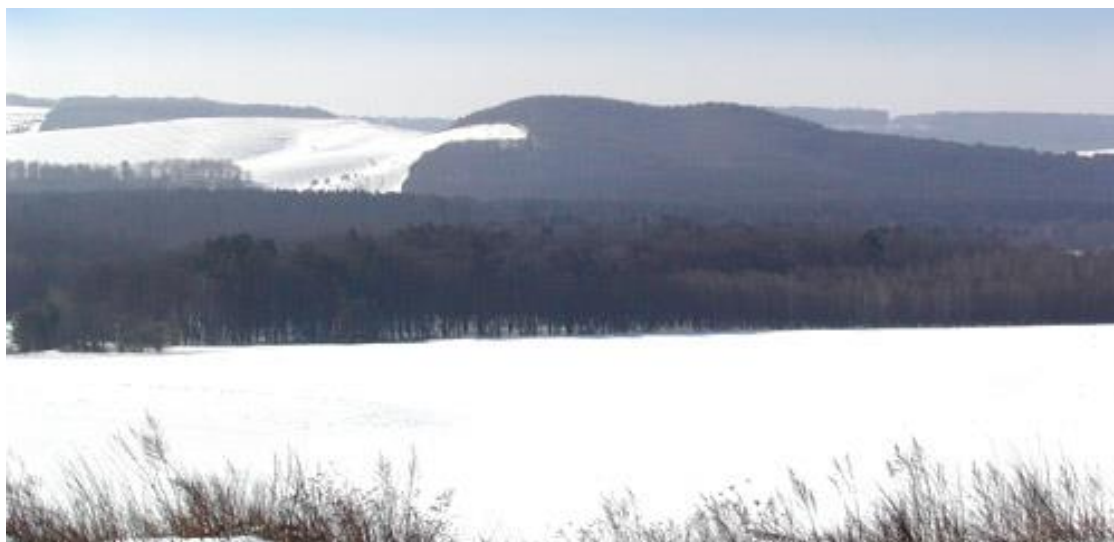
Вознесенський костел було збудовано на монастирській території в 1612-1695 рр. Інші пам'ятки архітектури комплексу – це келії 17-18 ст., оборонні стіни з воротами та баштами 18 ст. та окремо зведена дзвіниця з трьома високими напівкруглими арками. До речі, оборонна - зверхує ряд бійниць. Брат Ігор казав, що поміститься в тій, здавалось би, ю малесенькій клітинці дорослий чоловік ще й як міг. Все це оточене фортечними мурами з круглими баштами. Відомо, що в одній з них перебував в ув'язненні легендарний козачий полковник **Семен Палій**. Зараз в них ув'язнені хіба кажани, яких вечорами над горою літає безліч. Якщо в ясну погоду піднятися на дзвіницю – кажуть, буде добре видно **Почаївську лавру**.

Не знаю, не піднімалась – там все зараз замуроване, але з Почаївської лаври дзвіницю Підкам'янського монастиря таки бачила:). В центрі подвір'я височить коринфська колона на багатоступеневому постаменті з мідною та позолоченою фігурою **богоматері**. Ця позолота – і статуї, і хреста на дзвіниці – поруч з облізлими, зруйнованими часом стінами (до речі, дивлячись на дзвіницю, важко не здивуватись: адже всі скульптури на ній лишилися майже неушкодженими – лише одному з святих не вистачає голови - а в той же час, сам фасад, здається, постраждав від якогось обстрілу – на ньому багато слідів влучень куль) - творить дивний коктейль вражень.

ВЕРХОБУЖ

Село Верховуж належить до Колтівської сільської ради, Золочівського району, Львівської області, що розташувалось на північний схід за 22 км від міста Золочева на висоті 340 м над рівнем моря. Площа - 1992 м². На даний час село нараховує 167 дворів, де проживає 428 чоловік.

Село розкинулось на горбистій місцевості лісостепової зони. Зі сходу оточене мальовничими буковими лісами, один з таких лісових масивів перетворено у заповідну зону "Бук в околицях Верховужа" та "Модриновий гай", а з півночі проходить великий вододіл, що ділить басейни Балтійського і Чорного морів.



Зимовий краєвид Золочівського краю поблизу села Верховуж

В урочищі "Довжок" ростуть рідкісні види рослинності - давній релікт і ендем, що занесені в Червону книгу: підсніжники білі, сон-трава, котячі лапки та ряд інших. В лісах водяться олені, муфлони, дикі кабани, козулі, які перебувають під охороною ТЗОВ "Надбужжя".

За переказами, село виникло після набігу монголо-татар на чолі з Ханом Батиєм у XIII столітті. Про сиву давнину села свідчить старий дерев'яний храм, який перенесений з гори "Збіч" у 1730 році. Храм Успіння Пресвятої Богородиці - шедевр української дерев'яної архітектури. Український гетьман Богдан Хмельницький, прямуючи у Берестечко, відвідував цю унікальну споруду.

Назва села пов'язана з річкою Буг, що витікає з джерела біля підніжжя східної височини.

За роки Австро-Угорщини в лісі була збудована вузькоколійна залізниця із станцією в селі Верховуж, по якій звозили лісоматеріали. Після першої світової війни вузькоколійну залізницю зруйнували, а в лісі залишились тільки написи, що нагадують про колію.

Біля підніжжя Східної височини б'є джерело, з якого бере початок річка Західний Буг. Джерело оточено бетонною стіною, що пульсує холодною, кришталево-чистою і цілющою водою, а через декілька десятків метрів вода стрімко спадає з обриву і водоспадом, творить молочно-білий пінистий потік, що несе свої води через територію України, Білорусії, Польщі і вливає їх у Балтійське море.

Вздовж берегів річки, по горбах, причепурились невеликі сільські хати з вузькими вуличками, що потопають літом у цвітінні квітів. До кожної оселі прокладений місток. На цій землі, наче, зупинився час... зелень верболозу довгими косами впивається чистою водою, творячи живі коридори через місток, а вздовж річки біля берегів гордо стоять відра і банки з молоком ... охолоджуються...

Що не двір - то червоний кущ калини, а весною цвітуть білим цвітом вишні, черешні і співають в садах солов'ї...

Тепла течія річки Західний Буг творить особливу казкову картину в зимові засніжені і морозні дні. Кругом біла пухнаста пелена, а вздовж берегів річки зелена-зелена трава, дзвінкий водоспад та стелений туман над рікою.



Тут бере свій початок Західний Буг, і, здолавши тисячі кілометрів на північний захід, Віслою вливає свої води у Балтійське море

Природні умови давали всі можливості жителям с.Верхобуж будувати млини. Як згадують старожили, колись у Верхобужі було аж 7 млинів. День і ніч вода крутила дерев'яні колеса, даючи жителям навколишніх сіл муку. У 60-х роках працювала збудована мінігідроелектростанція, яка забезпечувала село світлом. Слава про млини котилась далеко за межі села. Але на сьогоднішній час жоден з водяних млинів не зберігся.

З 1925 року у селі була бібліотека, яку називали хатою-читальнею. Бібліотека нараховувала приблизно 300-400 примірників книг, і щоб користуватись її фондом необхідно було стати членом освіти і платити внески. Саме за рахунок цих внесків існувала бібліотека.

Біля храму є могила жертвам Другої світової війни. Саме в цей період, на території села, діяв Самооборонний кущовий відділ борців за незалежність України. Поблизу храму, в одній із сільських хат, діяла штаб-криївка, яку в 1947 році викрили більшовики, але воїни УПА мужньо стояли до кінця і ніхто з них не віддався живим в руки ворога. З піснею на устах "Ще не вмерла Україна" воїни героїчно загинули. Серед них, жителі села: В.Дзюмак, М.Красносельський, Р.Микитович, П.Якимів, В.Михайлинин. Вшановуючи їх пам'ять, на цьому місці, зведено символічну могилу "Борцям за волю України".

У Верховужі народився і виріс поет, композитор і виконавець власних пісень Теодор Кукуруза. Природа рідного краю, полонила серце молодого юнака. Року 1976 Т.Кукуруза створює вокально-інструментальний ансамбль "Джерела Бугу" при Народному домі с.Верхобуж. Зараз у його доробку понад 300 пісень. Тематика його творчості - щира синівська любов до отчого краю, материнської колискової, мудрого батьківського слова, та тривога за долю України. Його пісні рвуться у світи, як води Західного Бугу.

Той, хто хоч раз побував біля джерел Західного Бугу не зможе забути дивовижної симфонії звуків водоспаду.

С. КОЛТІВ

Цікаве в плані історії Великої Вітчизняної Війни, тут відбулася в 1944 році військова операція «Колтівський прорив» яка дала початок Львівсько-Сандомирській операції.

З колтівської гори відкривається неповторний краєвид.

С. НИЩЕ

Село Нище розташоване на відстані 2 км від коледжу і є привабливим місцем для проведення екскурсій та відпочинку. Існує легенда, що це село було засноване після нападу татар, котрі знищили вщент поселення на горі Хоμεць, де досі стоїть хрест на місці, де колись стояла церква. Люди зійшли в долину і сказали, що саме тут будуть будуватись заново. А так як село було нижчим по горизонту, то і назвали його **Нище**. Навкруг села - широкі і густі ліси, в котрих під час визвольної війни відпочивав Богдан Хмельницький зі своїм військом перед битвою з поляками. Саме в тут бере початок ріка Серет, яка тече через усю Тернопільську область. Недалеко від витoku є пам'ятка природи – група реліктових дубів, а також каскад ставків – чудове місце для купання і риболовлі.

Пішохідні або велосипедні маршрути:

1. 3 - денний : с. Новоселище – с. Нище – с. Лукавець – с. Пеняки – с. Підкамінь (ночівка) – с. Панівці – м. Почаїв(ночівка) - автобусом в Залізці – Тростянець – Перепельники – с. Новоселище).

2. 2 – денний: с. Новоселище – с. Колтів – с. Сасів – с. Підгірці (ночівка) – с. Опаки – с. Верхобуж – с. Кругів – с. Нище – с. Новоселище.
3. 1 – денний: до витоків рік Серет, Стрипи, р. Золочівка та Західний Буг.

Пам'ятка туристу

Туристську подорож треба заздалегідь обдумати, добре спланувати. Напередодні походу інструктор розкаже вам, як поводитися в поході, щоби зберегти і зміцнити здоров'я. Керівник походу ретельно перевіряє спорядження, одяг, взуття. Але ще до походу туристу не завадить ознайомитись з обов'язковими правилами режиму походу.

Одяг туриста має відповідати способу пересування та сезону, він повинен бути досить вільним і теплим, не порушувати газо-і теплообміну в організмі. Візьміть у похід капелюх, панаму (у сонячні дні вони особливо необхідні), дві майки, сорочку-ковбойку, (краще яскравого кольору). Якщо людина відстане від групи, яскравий колір скоріше можна розглядіти. Візьміть також куртку, теплий светр, спортивні брюки, три пари шкарпеток (одні з них - вовняні). Влітку доцільно взяти купальний костюм, накидку від дощу. Необхідно також взяти в похід туристський килимок та "сидушку", щоби запобігти застуді.

Взуття туриста повинно бути досить широким і розношеним, але не дуже вільним, щоби не натирало ніг, а в холодну пору добре зберігало тепло. Доцільно взяти в похід тапочки, щоби взувати їх на привалі - ноги мають відпочивати.

Не забудьте предмети особистої гігієни: мило, зубну щітку, пасту, рушник, туалетний папір, розчин календули спиртовий.

Туризм матиме більший оздоровчий ефект, якщо буде чергуватися з різними видами фізичної культури (щоденна ранкова гімнастика, спортивні й народні ігри, плавання і т.д.). Оскільки туристський похід - це відпочинок і задоволення, то перевантаження під час походу недоцільні. При тривалості походу 1-3 дні через кожні 50 хв ходи влаштовується відпочинок на 10 хв.

Треба слідувати, щоби всі учасники походу виконували режим, особисту гігієну. Крім того, санпостівці несуть в похід санітарну сумку або укомплектовану аптечку, щоби у будь-який час надати необхідну допомогу потерпілому. В похідній аптечці повинні бути індивідуальні пакети першої допомоги, липкий пластир, марганцевий калій, розчин йоду, зеленка, перекис водню, нашатирний спирт, вазелін, бинти, вата, джгут, паста "Тайга" від комарів, мазь "Спасатель".

Кожного ранку перед виходом перевіряйте, чи правильно ви склали рюкзак. Важкі речі - на дно; ковдри, спальні мішки розкладаються по ширині спини, щоби ніякі гострі і тверді речі не впиралися в спину. Ширина лямок рюкзака повинна бути не менше 5 см, під лямки на плечах добре підшити подушечки з губки чи пінопласту.

Ніколи не вирушайте в дорогу натще - в поході дуже важливо дотримуватися режиму харчування. В населених пунктах не купуйте ягоди чи фрукти - це порушення похідної дисципліни може привести до неприємних наслідків. Вживання немитих фруктів іноді викликає захворювання на гострі кишкові інфекції.

Слід звернути увагу на питний режим. Категорично забороняється пити воду з відкритих водоймищ, навіть якщо вода в них на перший погляд здається чистою. Чи довго на привалі розвести вогнище і прокип'ятити воду? Під час маршруту пити не слід - щоби зменшити спрагу, можна прополоскати рот і зробити один ковток. Взагалі, в спекотну погоду слід дотримуватися такого питного режиму: ранком під час сніданку випити чаю: вдень, на марші, обмежитися лише ковтком води; під час великого привалу та увечері пити воду без обмеження.

Будьте особливо уважні та обережні при вживанні ягід і грибів, їсти можна лише ті з них, в їстивності яких ви цілком переконані.

Декілька слів про стоянку. Місце для вогнища вибирайте на галявині на відстані 5-6 метрів від дерев, щоби не викликати пожежу. Рогулі та поперечину для вогнища, кілочки для палатки можна вирубати із сушняку (бажано закупити стандартні, металеві).

Для ночівлі вибирайте сухе місце на галявині, недалеко від річки. Щоби позбавитися від комарів, на деякий час занесіть до палатки тліючу головешку, а поли палатки щільно закрийте. На всякий випадок помажте обличчя і руки тонким шаром пасти "Тайга".

Закінчився привал - консервні банки, папір, сміття спаліть або закопайте, закривши дерном. І знову в похід! Щасливої дороги, друзі!

статті в Інтернеті - Тетяни Костенко;

фотографії: Т. Бойчук, О.Волков, О. Новіцький, В. Песлях, С. Цимбалюк.

О.Г. Барило, Г.О. Барило.

Використано інтернет